

Testneveléstudomány - Adalékok a testnevelés és sport tudományelméleti kérdéseire

Science of physical education - Contributions to the scientific-theoretical issues of physical education and sport

Hamar Pál

Testnevelési Egyetem, Tanárképző Intézet

Absztrakt - Magyarországon a sporttal és testneveléssel foglalkozó tudomány elnevezése közel két évtizede sporttudomány úgy, hogy tág értelmezése kiterjed a testnevelés területére is. A leszűkítés veszélye azonban ebben az elnevezésben is benne foglaltatik, már csak a sport előtag miatt is. Ugyanakkor ezt a terminológiai állásfoglalást erősíti meg az a tény is, hogy a sport tudományos kérdéseiben vezető nagyhatalmak szinte mindegyike a sporttudomány kifejezés használata mellett tette le a voksát. E tanulmány nem tudományelméleti vitát kíván generálni, hanem a testneveléstudomány terminus technicus létjogosultságát kívánja igazolni. Egy átfogó, a testneveléstudomány témában teljességre törekvő tanulmányból viszont nem maradhat ki olyan alapfogalmak elemzése, mint a kultúra, testkultúra, testi (szomatikus) nevelés, testnevelés, sport, tudomány és sporttudomány, azzal együtt sem, hogy ezen szakkifejezések fogalmi köre, tudományos beágyazottsága évtizedekre visszamenően, többszöri legitimitációt nyert.

Kulcsszavak: testkultúra, mozgásműveltség, testi nevelés, egészségfejlesztés, sporttudomány

Abstract - The terminology for the science related to sport and physical education has been 'sport science' in Hungary for about two decades and its definition is extended to the field of physical education. The danger of limiting the definition is included in the name just because of the prefix 'sports'. At the same time, this terminological standpoint is enforced by the fact that most of the great powers dealing with the scientific questions of sport voted for the usage of 'sport science'. The intention of this essay is not to generate a scientific-theoretical debate; it tries to make an attempt to justify the terminus technicus of 'science of physical education'. Nevertheless, in an essay intended to be comprehensive in the field of physical education, the analysis of basic terminologies such as culture, body culture, somatic education, physical education, sport, science and sport science cannot be omitted. Nor with the meaning that the conceptual sphere and the scientific embedding of this terminology have gained repeated legitimacy in the last few decades.

Keywords: body culture, movement culture, somatic education, health promotion, sport science

„Az tudomány gyökere keserű, gyümölcse pedig gyönyörűség.” (Apáczai Csere János, 1654)

1. Bevezetés

A Szerző jó előre le kívánja szögezni, hogy ezzel a tanulmánnyal nem vitát akar generálni annak eldöntéséhez, hogy mi legyen a sporttal és testneveléssel foglalkozó tudomány elnevezése. Ez a kérdés

eldőlt, lévén a korábban leggyakrabban javasolt terminus technicusok (testnevelés- és sporttudomány, testnevelési tudományok, testkultúratudomány, sporttudomány stb.) közül a sporttudomány kapott legitimitációt. A sporttudomány egy olyan gyűjtőfogalomként vált, amely a testkultúra két tevékenységi területével, a sporttal és a testneveléssel foglalkozik, s amelyen belül önálló empirikus és teoretikus kutatásokat folytató diszciplínának (lásd sportélettan,

kineziológia, sportpszichológia, sportpedagógia, testnevelés-elmélet és módszertan stb.) található. Az azonban idekívánczozik, hogy a leszűkítés veszélye a sporttudomány elnevezésben benne foglaltatik, már csak a sport előtag miatt is.

A Szerző szándéka nem a névváltoztatás, hanem a testnevelésnek, mint szakkifejezésnek a tudományos életbe történő beemelése. Válgjon evidenssé, hogy a testnevelés(tudomány), annak ellenére, hogy kimaradt a tudományos nomenklatúrából, a sporttudományon keresztül ott szerepel. Egyébiránt a testnevelés a neveléstudomány, azon belül a sportpedagógia kompetenciakörébe, kutatási alapkategóriái közé tartozik. E tanulmány célja – miként az alcímében is szerepel – adalékokkal szolgálni a testnevelés és sport tudományelméleti kérdéseire.

Ez a cikk nem az eredetiség, a tudományos újszerűség, hanem az összegzés, a figyelemfelkeltés jegyében készült. Ennek szellemében kerülnek górcső alá olyan műszavak, mint a kultúra és testkultúra, a műveltség és mozgásműveltség, a testi (szomatikus) nevelés, az egészségnevelés vs. egészségfejlesztés, a testnevelés, a sport, a tudomány és sporttudomány. A Szerző a fejezetek egymásutánosságával, egyfajta deduktív logika mentén haladva, a testnevelésre fókuszálva kívánja feltárni a felsorolt fogalmak viszonyrendszerét.

A testnevelés szakkifejezés tudomány világába történő beemeléséhez argumentumként szolgálhat, hogy a magyar felsőoktatás elsőszámú testkulturális intézményének neve Testnevelési Egyetem, ami lehetne Sportegyetem is, de nem az. Felvetődhet még a jelentős oktatáspolitikai és egészségügyi sikernek számító mindennapos testnevelés „ereje” is, amely szintén indokoltá teheti a testnevelés terminus technicus tudományos életben való erőteljesebb megjelenését. Így ez a vívmány nemcsak a pedagógia és a sportszakma, hanem a tudomány oldaláról is támogatást kapna.

2. Tudományelméleti origó: kultúra – testkultúra

A *kultúra* Johan Huizinga (1938) holland kultúrtörténész szerint olyan belső iránytű, amely az emberek viselkedését egyaránt meghatározhatja a jelenben és a jövőben. „Kultúráról, mint egy közösség irányított magatartásáról akkor beszélhetünk, ha a természet birtoklása anyagi, erkölcsi és szellemi téren olyan állapotot teremt, mely magasabb és jobb, mint az, melyet az adott természetes viszonyok nyújthatnak. Ismertetőjele a szellemi és

anyagi értékek egyensúlya és eszményképe, melyben a közösség különböző aktivitásai összpontosulni igyekeznek, lényegében egyöntetű.”

A kultúra fogalmát filozófiai-antropológiai megközelítésben vizsgálva azt mondhatjuk, hogy az nem más, mint „az ember és az általa teremtett *objektívációk* közötti viszony. Az objektívációk természetesen igen összetett rendszert alkotnak, amelybe beletartoznak: az ember által átalakított (denaturált) természet, a mesterséges „természet”, vagyis a *művi környezet* (öltözet, lakás, város stb.), a *tárgyak halmaza*, a *termelési és fogyasztási szokások*, a *társadalmi struktúrák* (család, munkahelyi közösség, sportcsoportok stb.), az *életmód* (beleértve a „testkulturális” életvitelt), a különböző *ismeretek és tudományok*, az *erkölcsi és a vallási normák*, a *szimbólumok*, a *művészetek*, illetve mindezek *intézményei*.” (Takács, 1999)

Bíróné Nagy Edit (2004) megközelítésében a kultúra azon képességek (anyagi, viselkedésbéli, szellemi) teljesítmények, társadalmi intézmények összessége, amelyek megkülönböztetik az embert az állatvilágtól, és amelyek révén a történelem folyamatában a természeti állapotából kiemelkedett. Tárgyasult formában társadalmilag továbbadott képességek és tapasztalatok együttese. A kultúra a világ jelenségeinek rendjében a biológiai fölötti tartomány, amely saját törvényszerűségeinek alárendelten alakul.

A kultúra tapasztalatok, tevékenységek és normák rendszere, a közösség tevékenységének eredményeként teremti, hozza létre, őrzi, fejleszti és adja tovább (tanítja) a rá jellemző értékeit. Minden kultúra törekvést zár magába. A kultúra annyi, mint irányítottság, az irány pedig mindig egy eszmény, a közösség eszménye felé vezet. A kultúra számára – miután lényege a törekvés – parancsolóan kötelező a rend és a biztonság alkalmazása (*Pedagógiai Lexikon*, 1997; *Makszin*, 2014).

A kultúra nem egy bármikor lezártnak tekinthető, statikus kategória, hanem egy nem feltétlenül kronológiai sorrendben zajló sajátos evolúció, amelyben a megelőző kultúrák a következők alapjául szolgálnak. A kultúra tehát folyamatos fejlődés, gazdagodás és tökéletesedés. Egy, a közösség (társadalom) által meghatározott értékrend szerinti (kultur)harc.

Az ma már axiómának számít, hogy a *testkultúra* az egyetemes kultúra része, s mint ilyen tartalmazza a test egészségét, teljesítőképességét, a testi, lelki képességek fejlesztését és versenyszerű

összemérését szolgáló tevékenységeket, e tevékenységek üzéséhez szükséges eszközöket, valamint a tevékenységek szellemi tükröződését az egyes tudományokban, köztük a sporttudományban. A test „kulturálása” hatással van a személyiség egészére, a kognitív (értelmi), affektív (érzelmi-akarati), az erkölcsi, esztétikai stb. képességekre-készségekre. A testkultúra az emberi test részben veleszületett (genetikus) állapotát és annak „karbantartását”, fejlesztését, esetleg korrigálását jelenti, az erre a célra alkalmas objektívációk segítségével, melyek: a testgyakorlatok (pl. természetes és szerkesztett mozgásformák), a természet erőinek kihasználása (víz, levegő, napfény stb.), a sportágak (pl. atlétika, úszás, labdarúgás), a testkulturális eszközök (rongyabdától az erősítőgépekig minden), a sportlétesítmények (tornatermek, pályák, fitnesscentrumok stb.) és a sporttudományi ismeretek (pl. terhelélettani, sporttörténeti, sportpedagógiai) (Takács, 1972).

A testkultúra igen sokrétű visszatükröződése a különböző tudományterületeken azt igazolja, hogy az valóban az egyetemes kultúra része, annak meghatározó alkotóeleme. A testkultúra anyagi értékei

elválaszthatatlanok a kultúra más területeitől, hiszen például egy uszoda, strandfürdő elsősorban testkulturálisan megfogható anyagi értéket képvisel. A testkultúrában az emberi természetben való uralkodás alapfeladatként jelenik meg, hiszen ez a tanulóknak megtanított, az egészséggel kapcsolatos tudatos tevékenységeket jelenti (Makszin, 2014).

Ha a kultúrára azt írtuk, folyamatos fejlődés, gazdagodás és tökéletesedés egy, a közösség által meghatározott értékrend szerinti küzdelem, akkor a testkultúrára ez úgy igaz, hogy az egy olyan történelmileg változó, fejlődésre, gazdagodásra és tökéletesedésre törekvő, a (sport)közösség által meghatározott értékrend szerinti, testi-fizikai komponensek mentén zajló, testnevelés- és sportelméleti ismeretanyaggal átszőtt, naturális-infrastrukturális tényezőktől determinált tevékenységrendszer, amelynek célja az ember testi és lelki egészségének megőrzése, képességeinek (elsősorban motoros képességeinek) fejlesztése, teljesítőképségének a növelése. A testkultúra értékeit az elsajátított cselekvési tapasztalatok szolgáltatják, míg ismeretanyaga benne foglaltatik az egyes tudományokban.

A testkultúra alkotóelemeit összegzi az 1. ábra.

1. ábra A testkultúra alkotóelemeinek összegzése (Hamar Pál és Czirják György szerkesztése)¹

¹ Czirják György testnevelés-biológia szakos tanár, mesterpedagógus

A kultúra és egyben a testkultúra gondolatkörének konklúziójaként érdemes idézni *Jankovics Marcellt* (1998), aki – természetesen a művész szemüvegén keresztül – a következőket prognosztizálta: „Az ember kultúrája nem a tudatra ébredéssel kezdődik, de – amitől pedig van miért tartanunk – civilizált emberré válásával sem érhet véget. Az ember az élettől való megkülönböztetés szándékával, az isten felé közelítve teremtette meg a maga kultúráját, s bár jelen pillanatban úgy tűnik, ő maga az, aki ezt a csodát léteben fenyegeti, tovább kell mennie a megkezdett úton. A kultúra magja ősi, genetikai; úgy, ahogy a növényi csíra a föld alatt is elindul fölfelé: a fényt keresi. Reményeim szerint nem áll meg növekedésében és égis éré fává cseperedik.”

Kultúra-műveltség és testkultúra-mozgásműveltség kéz a kézben járó szakkifejezések, de nem egymás szinonimái. *John Dewey* (1912) szerint a **műveltség** „a világtörténelemben elgondoltak, elmondottak és véghezvittek legjavának ismerete. A műveltségnek egyfajta átalakulást kell jelentenie, az adott anyag (tananyag – a szerző kiegészítése) olvadjon be az egyén jellemébe, és nemcsak az erkölcsi szférájába, hanem az értelmi és esztétikai arculatjába is.”

Prohászka Lajos megközelítésében „a műveltség mindenkor olyan egyénfeletti jelentéstartalmat fejez ki, amelynek önmagában való értéke van. [...] A műveltség tárgyi fennállás, képződmény, produktum, tehát „objektív” szellem, amelynek minden funkcionalitástól, minden lelki tevékenységtől élesen elütő, sajátos jellegű törvényszerűsége van és ebben a törvényszerű összefüggésben mindig valaminő értéket tár fel. Nem képesség, nem tevékenység kifejtés, nem állapot tehát, de nem is tartalom – ha ez utóbbin egyszerű tárgyi adottságot, „birtokot” értünk –, hanem mind ezeknek a jelentése, úgyszólván szellemi szubsztancialitása, amely éppen a képességnek, a tevékenységnek, az állapotnak, a tartalomnak értelmet és értéket ad.” (*Prohászka, 1937*)

Prohászka egy másik művében tantervelméleti szempontból arra a következtetésre jut, hogy a műveltség a társadalom által felállított eszmények és felhalmozott ismeretek köre, ahol „...a társadalom olyan művelődési intézmények létesítésével gondoskodik az eszmény megvalósításáról, amely intézmények éppen azokat a javakat közvetítik, amelyeket az eszmény kifejez. S a javaknak ezt a

kiváltképpen társadalmi szempontok szerint ki-
szemelt rendjét nevezzük művelődési kánonnak. (Kanon: norma, zsinórmérték, szabály.)” (*Prohászka, 1948*)

A kultúra, művelődés, tevékenység, társadalom és egyén címszavak mentén elmélkedik *Báthori Béla* (1994), amikor azt írja: a kulturális javak a művelődés folyamatában, mint értékhozók jelennek meg. Funkciójuk a művelődő egyének tevékenységében érvényesül, ahol kapcsolat jön létre a társadalom és az egyén szükségletei között. A *Pedagógiai Lexikon* (1997) ekképpen definiálja a műveltség fogalmát: „Mindama – főleg egyéni és elsősorban szellemi – tudás és képesség rendszerezett összessége, melyet egy adott történelmi korban és társadalomban – többé vagy kevésbé az objektív szükségletek, érdekek és hagyományok alapján – a kulturális elit értékesnek minősít; kulturális színvonal.” Zsinórmértékként szolgáljon ez az utolsó idézet.

A műveltség kapcsán szóba jöhet még a **köz-műveltség** fogalma, már csak azért is, mert testkulturális vonatkozásai is vannak. A 21. századi közműveltség kettős funkciót tölt be, egyrészt őrzi nemzeti hagyományainkat, szellemi és tárgyi örökségünket, másrészt közvetíti a digitalizáció, a high tech legmodernebb formáit és eszközeit. Ebben a tevékenységnyalábban primer szerepet kap a köznevelés, mivel ott – de nem csak ott – sajátíthatja el a jövő generációja a releváns kultúrjavakat, a preferálható, valós értékeket, a szellemiekben és testiekben teljes élet mikéntjét, az egyén és a közösség igényeinek egyaránt megfelelő magatartásformákat, életviteli normákat.

A **mozgásműveltség** fogalomkörére áttérve megállapíthatjuk, hogy az „a testkultúra körébe eső objektív kulturális javak egy részének szubjektív, egyéni elsajátítása, illetve annak színvonala, ami a mozgásos cselekvés eredményességének mértékében nyilvánul meg.” (*Kálmánchey, 1972*) Ez az idézet megerősíti azon állításunk valóságtartalmát, hogy testkultúra és mozgásműveltség szoros összefüggésben álló kategóriák. A mozgásműveltség korrekt elemzése elválaszthatatlan a testkultúra fogalmától, annak kultúrában elfoglalt helyétől és összefüggéseitől.

A „mozgásművelt” ember képében egy olyan kulturált, képzett személy sejlik fel, aki a tanulás, gyakorlás által megszerzett sokrétű mozgáskészségét, ismereteit célszerűen képes alkalmazni a

munkában, a mindennapi cselekvéseiben, a sporttevékenységében és a váratlan megoldásokat kívánó feladathelyzetekben. Aki tehát potenciális mozgásos cselekvőképességgel, sokrétű mozgáskészlettel, valamint az ehhez kapcsolódó ismeretekkel, normákkal és attitűdökkel rendelkezik (Báthori, 1994, Rétsági, 2004 és Makszin, 2014 nyomán).

Összegzésképpen elmondható, hogy a műveltséget, a mozgásműveltséget önállóan, saját belső hajtóerőtől vezérelve kell megszerezni, az nem genetikailag kódolt, azért meg kell dolgozni. A (mozgás)műveltség tehát – *Napoleon Hill* megfogalmazásában – nem azt jelenti, hogy tudjuk, hanem azt, hogy tesszük. A köznapi – kulturált, művelt – viselkedésnek kialakult egyfajta társadalmilag elfogadott mozgáskészlete. A helyes mozgásmintáknak már korai életkorban ki kell fejlődniük. Ennek lehetnek adekvát komponensei a mozgásos játékok, a testnevelés gyakorlatai, a sporttevékenységek különböző formái stb. (lásd *1. ábra*), amelyek azután jó alapjául szolgálhatnak az egyén helyes életmódalakításához. Így válik, válhat a testkultúra és mozgásműveltség az egészségmegőrzés élethosszig tartó feladatának eszközévé.

3. A testi (szomatikus) nevelés, az egészségnevelés és a testnevelés értelmezése

A címben felsorolt szakkifejezések fogalmi köre, tudományos beágyazottsága évtizedekre visszamenően, többszöri legitimációt nyert. Ugyanakkor egy, a testneveléstudomány témában íródott tanulmányból nem hagyható ki a rövid elemzésük, már csak a „testnevelés” okán sem.

A testi nevelés és a testnevelés fogalmának tisztázása már a hetvenes években is téma volt. Ennek keretében fejtette ki *Nagy György* (1978) azon álláspontját, miszerint „a testi nevelés olyan komplex terület, amely problémáinak megoldásában a legkülönbözőbb diszciplínák illetékesek (biológia, fiziológia, urbanisztika, szociológia stb., és természetesen a testneveléstudomány is), s ezek valóban a tudomány színvonalán fogalmazhatják meg ismereteiket. A testnevelés ebben a munkában tehát nem vállalkozhat többre, mint amennyire céljánál, feladatainál, sajátos eszközeinél fogva hivatott, és ez nem is kevés!”

A testi nevelés és testnevelés nem szinonimák. A **testi nevelés** – *Nádori László* (1980) nyomán **szomatikus nevelés** – egy széleskörű, komplex gyűjtőfogalom, amely a nevelélmélet, és így általában

a pedagógia szakkifejezése is. *Báthori Béla* (1994) összegzése alapján megállapítható, hogy a testi nevelés egyrészt egy nevelési terület, amely a társadalom által kitűzött nevelési célok szolgálatában áll, s mint ilyen a sokoldalúan fejlett személyiség kialakítását, a felnövekvő nemzedék életre való felkészítését segíti elő. Másrészt mindazon intézkedések és tevékenységek széles körét foglalja magába, amelyek az emberi szervezet harmonikus fejlődési feltételeinek megteremtésére, az egészség megtartására és a fizikai aktivitás megalapozására irányulnak. Végül soron az életminőségünk kialakításáért felelősek. Fontos leszögezni, hogy a testi nevelés nem egy lezárt, hanem egy egész életen át tartó (lifelong learning) tevékenység.

A testi nevelés definiálásakor fennállhat a fizikai oldal túlhangsúlyozásának veszélye, éppen ezért kihangsúlyozandó, hogy e fogalom a tág értelmű személyiségfejlesztés részeként, a nevelés feladatrendszerén belül, a fizikumra (testre) kihangsúlyozott, szerteágazó megnyilvánulási formájú és sokféle helyszínű, rendszeres, céltudatos, tervszerű nevelési hatásrendszert jelöl (*Biróné*, 2004). Egyúttal egy olyan terminus technicus, amely a nevelő tennivalók azon homogén körét foglalja össze, amelyek a testtel (a tanuló testével) akcentuális kapcsolatban állnak. A testi nevelés eredményeképpen az egész személyiség fejlődését remélni lehet, de leginkább a nevelt testi fejlődése várható el. A test, mint a fejlesztő tevékenységek célpontja relatíve jól körülhatárolható, éppen úgy, mint az ember kognitív szféráját reprezentáló értelmi, a viselkedés következményeiért felelős erkölcsi, az esztétikai üzenetek dekódolását és alkotását „gyakorló” esztétikai nevelés célpontjai (*Gombocz és Hamar*, 2014).

A testi (szomatikus) nevelés tehát egy objektív (testkulturális) és szubjektív (emberi-személyiség-béli) vonatkozásokat egyaránt magában foglaló, széles értelmezési tartományú pedagógiai terület. Alapvető jellemzője, hogy nem szűkíthető le csak is kizárólag a testi (motoros) képességek fejlesztésére és a sportági technikák elsajátítására.

A hazai pedagógiai szakirodalom mintegy fél évszázaddal ezelőtt a testi nevelés szakkifejezés helyett – pontosabban szólva hasonló szerepben – egy másik műszót kezdett el használni, az **egészségnevelést**. Az 1960-as évek második felében a neveléstudománytól függetlenül, az orvos-egészségügyi gondolkodás műhelyeiben jött létre az egészségnevelés koncepciója. A „felfedezők” számos hibát

követtek el, de mindezt egy nagy tekintélyt élvező tudomány, az orvostudomány oltalmában (*Gombocz és Hamar, 2014*).

Az egészségnevelés terminus technicus értelmére számos, mondhatjuk, sikertelen kísérletet tettek. A probléma gyökere magából a szóösszetételből ered, az egészség ugyanis nem nevelhető. Egy másik – szintén hibás – szóösszetétel példáját említve: a munkavédelem sem a munka védelmét jelenti. A terminológiai útkeresés jó példázata *Simon Tamás: Nem könnyű a kamaszt egészségnevelni (2002)* című tanulmánya, amelyben a Szerző az *egészségmegőrzés* hasznos és mindenképpen megszívlelendő tizenkét pontját mutatja be (személyi higiéné; egészséges táplálkozás; több mozgás; stressz tűrés stb.), de nem az egészségnevelés, hanem az egészségmegőrzés jegyében. Ugyancsak a szaknyelvi útkeresés produktuma az *egészségfejlesztés*, ami az egészségnevelésnél inkább vállalható szakkifejezés. Ezt a tényt támasztja alá, hogy a módosított Nemzeti alaptanterv 2020. évi változatában az egyik tanulási terület ezt az elnevezést kapta: Testnevelés és egészségfejlesztés.

Mára az egészségnevelés körüli polémia konszolidálódni látszik, mivel e terminus technicus hívei többé-kevésbé ugyanazt mondják, mint amit a hagyományos testi nevelés feladatrendszerében a pedagógia megfogalmaz. A testnevelő tanárok és edzők képzésével foglalkozók olyan szakembereket készítenek fel a pedagógiai munkájukra, akiknek majdani szakmai tevékenységében központi szerepet játszik a test fejlesztése, a testi nevelés. Ez úgy is megfogalmazható, hogy ők döntően testi (pszichomotoros) tevékenységeken keresztül fejlesztik majd tanítványaik személyiségét. E tanári szakma elnevezése is egyértelműen utal arra a tevékenységrendszerre, amely a testnevelők esetében a fejlesztő munka középpontjában áll (testnevelő), és együtt arra az általános felelősségre is (tanár), mely az egész személyiség fejlesztésében történő jogosultságot és hatékonyságot feltételezi (*Gombocz és Hamar, 2014*).

Összegzésként leszögezhetjük, hogy a pedagógiai praxisban és a neveléstudományban megjelenő egészségnevelés nem helyettesítheti a testi nevelés szakkifejezést. A hagyományos testkulturális értékelés és a belőle levezetett feladatrendszer használhatóbb a nevelési-oktatási gyakorlat és elmélet számára, mint a pedagógián kívül keletkezett egészségnevelés koncepció. Az egészség és a nevelés

külön-külön tudományos és köznapi értelemben egyaránt fundamentális kategóriák, de az „összeházasításuk” nem szerencsés idea.

Az általunk preferált fogalmak az egészségfejlesztés és egészségmegőrzés. Ezek fundamentális célja – egy élethosszig tartó folyamat mentén – az egészség meg- és karbantartása. E folyamat alapjául az egyén egészségértelmezése szolgál, melynek kialakulásában-kialakításában ugyanúgy szerepet kap a biológiai állapot, mint a lelki tulajdonságok köre és a szocioökonómiai státusz. Mindemellert az egészségfejlesztés és egészségmegőrzés társadalmi együttélést, emberek közötti együttműködést feltételez. Az együttélés és az együttműködés mindenkori velejárója a testi, szellemi, szociális és érzelmi jól-érzet.

Az iskolai *testnevelés* a testi (szomatikus) nevelés hatásrendszerének intézményesített formája, a Testnevelés és egészségfejlesztés tanulási terület tantárgya (*5/2020. /I. 31./ Korm. rendelet*). *Kmetykó János* már 1915-ben kihangsúlyozta, hogy az iskolai testnevelés valódi célja – az egészség előmozdítása mellett – a test erejének, ügyességének harmonikus fejlesztése, az életkedv növelése, a tiszta erkölcs és a közösségi gondolkodás ápolása. „Soha nem tévesztendő végcél pedig: a közegészségügy, a honvédelem és a közgazdaság szolgálata.” *Kmetykó* javaslatai a későbbiekben testnevelési rendszerre váltak. Ez volt az, amit a két világháború közötti időszakban „magyar rendszernek” neveztek.

Nagy György (1978) megállapítása szerint „a testnevelés lényege a fizikai aktivitás, ez tehát a központi mag mind a gyakorlat, mind az elmélet számára. A testnevelés az általános kultúra részeként a tanulók fejlesztését szolgálja, azaz olyan értékeket származtat át, olyan nevelő hatást fejt ki, amely semmi mással nem pótolható sajátosságokkal rendelkezik.” Ugyanakkor *Kis Jenő (1989)* a testnevelés esszenciáját abban látja, hogy az – szerkezetileg és tartalmilag is – nevelés központú, nevelési lényegű, a nevelés általános teleológiájához kötött.

A testnevelés tartalmát jól ragadja meg *Arieh Lewy* magyar származású izraeli szakíró *The International Encyclopedia of Curriculum (1991)* című munkájában, ahol kifejti, hogy a testnevelés oktatásában két eltérő szemléletmód létezik. Az egyik az úgynevezett „A test nevelése”, amelyben a fő értékek az egészség és a fitnesz. Ennek értelmében a programok az állóképesség-, az erő-, a gyorsaság- és

az ízületi mozgékonyág fejlesztést állítják a középpontba. A másik szemléletmód az úgynevezett „Nevelés a test által”. Itt is a test nevelésének gyakorlata tükröződik, csak a hangsúly máshova tevődik, ugyanis ez a szemléletmód elsősorban azokra a tevékenységekre és programokra asszociál, amelyek az általános nevelési célokkal konvergálnak.

Báthori Béla (1994) szavainak szabad tolmácsolásában a testnevelés egy olyan céltudatos, tervszerűen irányított nevelési folyamat, amely társadalmilag determinált célok alapján, sajátos művelődéstartalmával (mozgásos játékok, testgyakorlatok, sportági cselekvérendszeres és az ezekhez tartozó elméleti ismeretek) a mindenképpen képzett személyiség kialakítására irányul. A testnevelés alapvető ismereteket nyújt a kultúra egyes területeiről, s megtanít a szabadidő kulturált eltöltésének módozataira. Mint minden nevelés, érték közvetítő tevékenység, amely a testkultúrában objektívizálódott értékek átadásával az egyén sokoldalú művelését szolgálja. Hatásmechanizmusát tekintve mással nem pótolható, sem a fejlődő, sem a kifejezett szervezet számára.

A testnevelés 21. századi definícióinak mindegyike a tantárgy komprehenzivitását és komplexitását hangsúlyozza. *Biróné Nagy Edit* (2004) meghatározása szerint a testnevelés egy „pedagógiailag átgondolt, tantervileg megformált, didaktikailag felépített, módszertanilag kimunkált tantárgy”. *Rétsági Erzsébet* (2004) megfogalmazásában: „A testnevelés tantárgy – a többi tantárggyal egyenértékűen – a tanulók személyiségfejlesztését szolgálja a maga sajátos cél-, feladatrendszerével és tartalmával.” *Makszin Imre* (2014) értelmezése alapján „a testnevelés a testkultúra intézményes formában történő művelésének legismertebb formája, iskolai tantárgy. A testi-lelki képességek szervezett, tudatos, kollektív formában történő fejlesztése nevelési feladatokba ágyazottan. Olyan nevelő tevékenység, amelynek konkrét célja, tartalma és követelményei vannak.”

Az idézett szakírók gondolatai alapján levezethető, hogy a testnevelés a tanulási területek rendszerének egyik tantárgya. Egy olyan nevelési hatótényező, amely túlmutat a tantárgy keretein, s amelynek elégtelen művelése, netán teljes hiánya jóvátehetetlen károkat okozhat. A testnevelés a maga nemében nem szűkebb fogalom, mint a testi nevelés, hanem egy más szerepet betöltő nevelési terület. Ami mindenképpen közös bennük, hogy

mindkettő nevelési funkciót tölt be, még ha egyes esetekben eltérő, de ugyanakkor egymással szoros kölcsönhatásban lévő kompetenciakörrel.

Az elmúlt harminc évben a testnevelés jelentős változáson ment keresztül. Ma már nem a tornaterem négy fala közé zárt, az iskolától távol eső sportpályákon zajló testgyakorlást jelenti, hanem egy olyan tanulási területet jelöl, amely a folyamatosan és gyorsan változó világhoz alkalmazkodás jegyében, más tanulási területekkel karöltve igyekszik megoldást találni korunk globális problémáinak reá eső részére. A testnevelés, a mozgásműveltség és a motoros képességek fejlesztése mellett, többek között szerepet vállal a testi és lelki egészség egyensúlyának megteremtésében, az egészséges életmódra nevelésben, a káros szenvedélyek elleni harcban, a helyes higiénés és szexuális szokások kialakításában, valamint a rekreáció és a rehabilitáció területén is (*Hamar, 2016*).

Sajnálatos, de attól még tény, a testnevelést gyakorta az úgynevezett „készségtárgyak” kategóriába sorolják. E nem túl szerencsés elnevezésből következően a készségtárgyak (testnevelés, ének-zene, rajz, technika, életvitel) alulértékelődnek, még úgy is, hogy a szavak szintjén mindenki a fontosságukat hangsúlyozza. Ez az elhibázott „minősítés” a közvetlen cselekedtető tartalmak lebecsülésével jár, ami komoly pedagógiai deficitet okozhat.

4. Testnevelés és sport – azonosságok és különbségek

A testnevelés fogalomkörének górcső alá vételét követően nem kerülhet meg a vele „kéz a kézben járó” jelenségnek, a sportnak a – korántsem teljességre törekvő – áttekintése, egész pontosan fogalmazva: a testnevelés és sport viszonyrendszerének annotációja.

„Amikor úgy fogalmazunk, hogy a testnevelés sajátos műveltségtartalom adekvát formában való átszarmaztatása (mozgásműveltség, egészségügyi kultúra), akkor itt a mozgásműveltség lényegét tevő sportokra, játékokra gondolunk, s állást foglalunk a testnevelés és a sport viszonyáról. Azt az álláspontot fejezzük ki, hogy a sportok és játékok eszközi jelentőségük a testnevelés céljainak megvalósításában. De egyúttal azt is, hogy a testneveléssel bensőleg, lényegileg, tartalmilag azonosnak tekintjük a sportot.” (*Kis, 1989*)

A **sport** összetett társadalmi jelenség, az ember társadalmi létének velejárója, sajátos emberi

tevékenység, ami egyben kulturális kategória is. Címszavakban megfogalmazott jellemzői: rekreáció, edzés, teljesítményre törekvés, vetélkedés stb. Tágabb értelemben olyan szórakoztató időtöltés, játék, amely növeli az ember mozgáskultúráját, fizikai erejét és megőrzi egészségét. Szűkebb értelemben a szórakoztató időtöltés, a játék teljesítménynövelés céljából történő rendszeres és versenyszerű formája (lásd versenysport és élsport). „A sport szoros kapcsolatban áll a kultúra egyéb területeivel, így a nevelési és egészségügyi rendszerrel, de nem ezeken belül, hanem önálló jelenségként. A sport kapcsolata az ember nevelésének általános rendszerével elsődlegesen a testi nevelésen keresztül érvényesül. Alapvető fogalmai közé tartozik a fizikai aktivitás, célkategóriaként a cselekvőképesség és teljesítőképeség.” (Biróné, 2004)

A testnevelés és sport kapcsolatára egyfajta kölcsönhatás jellemző. Mindkét folyamat objektív és szubjektív mozzanatok mentén zajlik, ezért bármelyik, másik kárára történő túlértékelése, téves elképzelés. A testnevelés és sport viszonyrendszerének feltárásához segítségül hívjuk Nagy György (1978) egy több mint negyven évvel ezelőtti kiadványát, amelyben ilyen időtávlattól is helytálló, s ma is irányadónak mondható megállapításokat tesz e két terület elméleti, illetve gyakorlati művelői számára. Arra azonban felhívjuk a figyelmet, hogy a testnevelés oktatásmódszertana, a tanulási terület (tantárgy) oktatásának filozófiája – a neveléstudomány fejlődésével lépést tartva – az elmúlt évtizedekben jelentősen differenciálódott, számos kérdésben új irányt vett.

A testnevelés és a sport a nevelés két különböző, de egymással nem ellentétes területe. Mindkét tevékenység sajátja a nehézségek legyőzése által történő önmagunk próbája. Iskolába járni, így a testnevelésben részt venni kötelező, míg sportolni, főleg versenyszerűn, szabad választás. A versenysport bajnoki rendszeren alapszik és korai specializálódást igényel. Ezzel szemben a testnevelés a köznevelés része, a testnevelőnek pedig az életkori és nembéli jellegzetességekből kell kiindulnia, lévén a cselekvési kulturáltság kialakítása ezt igényli.

A két tevékenység során figyelembe veendő, hogy amíg a testnevelésben a tanulók adottsága és motiváltsági szintje heterogén, emellett a nevelő-oktatómunka sikere nagyrészt attól függ, hogyan képes a tanár tanítványait a tartós fizikai aktivitásra

inspirálni, addig a sportági képzésben olyan tehetségek nevelése, edzése folyik, akik a feladatok elvégzésére magas szinten motiváltak.

A testnevelés az általános műveltség közvetítésével az életre készít fel, miközben tartós teljesítőképeséget alakít ki. Ezzel szemben a sportági képzés egy sportágban vagy versenyszámban a maximális teljesítőképeség elérését célozza meg. A maximális teljesítőképeség a sportolók egyéni sajátosságainak száz százalékos figyelembevételét igényli a terhelés, a tartalom és a módszer, valamint a versenykövetelmények szempontjából.

A testnevelés a különböző sportágakból meríti tartalmát, ezért sem helyénvaló a testnevelés és sport közé éles választóvonalat húzni. Az így kialakult hibás viszonyrendszerben szem előtt téveszthető, hogy ugyanazon tartalommal – mert itt is és ott is sportági mozgásformák tanítása folyik – eltérő célok is megvalósíthatók.

Az iskola a legfogékonyabb éveiben foglalkozik a gyerekekkel, ezért (is) képes racionális jó szokásokat kialakítani. A tanulóknak azokat az alapvető kvalitásokat kell megszerezniük, amelyeknek állandó és általános értékük van (fizikai és pszichikai ellenállóképesség, önuralom, kitartóképesség stb.), nem pedig a sporttechnikai vonatkozású képességeket, már csak azért sem, mert a sporttechnikák állandóan változnak.

A hatékony nevelő-oktató munkát végző testnevelő úgy tevékenykedik, hogy tanulóiban érdeklődést kelt az aktív sportolás és a fizikai aktivitás iránt. Módjában áll ezt megtenni, mivel a tananyagot a testnevelés órákon is nagy részben a sportágak képezik. Ilyen értelemben tehát az élsport vonzerejével motiválhat.

A testnevelés és a sport elméletének részbeni különbözőségére utal, hogy amíg az edzés pedagógiai törvényszerűségei egybecsengenek a testnevelés általános törvényszerűségeivel, addig az élsport területén más a helyzet. Itt ugyanis a pedagógiai jellemzők gyakorta eltérőek, mivel a legfőbb cél a maximális eredményre való irányítottság és a versenyekre történő felkészülés-felkészítés. A testnevelés és sport kooperációjának lehetőségét az is adja, hogy a sport tagadhatatlan nevelő értékeit integrálni lehet a testnevelés általános rendszerébe.

A testnevelés és sport kapcsolatának jellemzőit a 2. ábra összegzi.

TESTNEVELÉS	SPORT
Előírt iskolai tevékenység.	Sportolni nem kötelező.
Elsősorban életkori specializálódás jellemzi.	Legfőbb sajátossága a sportági specializálódás.
Eltérő adottságokkal és motiváltsági szinttel rendelkező személyek tevékenysége.	Az átlagnál jobb képességű és magas szinten motivált személyek tevékenysége.
Sokféle sportági tartalom elsajátítása, a mozgásműveltség és a cselekvési kulturáltság kialakítása a cél.	Egy adott sportág vagy versenyszám technikai és taktikai elemeinek tökéletes elsajátítása a cél.
A teljesítmény középpontjában „önmagunk túlszárnyalása” áll.	A mérce az életkornak megfelelő országos, kontinentális vagy világszínvonal.
Tartós teljesítőképesség kifejlesztése zajlik többféle sportág mozgásanyagával.	Maximális teljesítőképesség kifejlesztése zajlik egy sportágban vagy versenyszámban.
A versengés, a vetélkedés a legfőbb jellemzője.	Szükségszerű eleme a verseny.
Középpontjában a játékosság, az élményszerzés áll.	Kidomborodhat a munkajelleg, a „professzionizmus”.
Végezhető időszakosan is.	Alapvető ismérve a rendszeresség.

2. ábra A testnevelés és sport kapcsolatának jellemzői (Hamar Pál és Czirják György szerkesztése)

5. A tudomány és sporttudomány differencia specifikái

A *tudomány* értelmezése a kultúrából vezethető le, lévén annak szellemi megjelenési formája, egy a történetiségében permanensen változó, a társadalom által kontrollált ismeretrendszer. A tudománynak többféle felfogása (felosztása) létezik. Az alábbiakban ezek közül válogatunk a sporttudós szakemberek szemüvegén keresztül.

Nagy György (1978) szerint a tudománynak egy statikus és egy dinamikus felfogása van. A statikus a hangsúlyt az új tények felfedezésére és ezek rendszerezett formába öntésére, s az általános törvények és alapelvek alapján új tények előre jelzésére helyezi. Ezzel szemben a dinamikus felfogás a tudományos cselekvésre fókuszál, mégpedig arra, hogy egy adott tudástartalom miként tanulmányozható. Ezzel cseng egybe Nádori László (1981) gondolatmenete is, aki szerint a tudományos ismeretek nem passzív módon keletkeznek, nem spekulatív módon szerzett felismeréseket tükröznek, hanem az elmélet és a gyakorlat között zajló kitartó, gyakran küzdelmes párbeszéd eredményei.

A tudományok fejlődését nemcsak belső tényezők (tudományfejlődési tendenciák) feszítő ereje

generálja, hanem a külső, társadalmi hatások szerepe is releváns, kiváltképpen a tudománypolitikai támogatás vagy szembenállás talaján jelentkező érvek és ellenérvek. „Minden tudomány valamely kultúrterület szellemi leképezésére szolgáló eszmerendszer. A sporttudomány megértéséhez is abból az anyagi-szellemi bázisból kell kiindulnunk, amely a háttérben létezik – az egyetemes emberi kultúra egy szegmenseként (szelleteként) –, jelen esetben a testkultúrából.” (Biróné, 2004)

„Ahogy a kultúrának, úgy a tudománynak is történelmileg változó a tartalmi jellege, és a valóság megismerési szándékán alapuló akarata a világ megváltoztatására, az emberi célok érdekében.” – írja Dubez József (2009). A Szerző tudományelméleti felosztása alapján megkülönböztetünk *elméleti tudományt*, amelynek önmaga fejlesztéséhez nincs szüksége más tudományágak ismereteinek, vizsgálati módszereinek felhasználására (pl. vallástudományok, matematika, logika, kibernetika), illetve *alkalmazott tudományt* (minden egyéb tudományterület, amelyik az elméleti alaptudományok ismereteit, módszereit használja fel). Az alkalmazott tudományok tovább bonthatók a természet- és a társadalomtudományok körére.

Természettudományon – szűkített értelmezésben – a természet élő és élettelen képződményeivel, tevével, ezek fizikai, kémiai, élettani jelenségeivel foglalkozó tudományok összességét értjük. A *társadalomtudomány* viszont, az ember – mint társas élőlény – társadalmi viszonyok közé szerveződött életének jelenségeivel, törvényszerűségeivel, a társadalmi mozgásokkal, szerveződésekkel foglalkozó tudományok összessége. A tudományos fejlődés további önálló kereteket igénylő speciális ismereteket hozott magával. Így születtek, születnek meg a fő tudományterületeken belül, egy vagy több tudományág értelmezési tartományát meghaladó folyamatban az úgynevezett *határtudományok*. Ilyenek például a biofizika, biokémia, asztrofizika, nevelés-élektan, szociálpszichológia stb. (Dubecz, 2009).

A szakírók tudományértelmezése alapján az állapítható meg, hogy a tudomány egy változó tartalmú fogalom, amely egyfajta konszenzus eredménye. A konszenzusteremtés során a klasszikus tudományok (filozófia, matematika, fizika stb.) és az újabb tudományok (informatika, pszichológia, szociológia stb.) világról alkotott aktuális ismereteinek ütköztetése zajlik. A tudományos fejlődést társadalmi szükségletek determinálják, amely szükségletek egyben a differenciálódás igényét is magukkal hozzák. Ezen igények kielégítése érdekében alakult ki az agrár-, a műszaki, az orvos-, vagy éppen a sporttudomány is.

Történeti tapasztalatok alapján elmondható, hogy minden tudományág legdöntőbb és legnehezebb feladata a rendszerezés. Nincs ez másképpen a **sporttudomány** esetében sem, mivel ennek a fiatal tudománynak az elhelyezése a tudományok struktúrájában folyamatosan napirenden lévő kérdés. A sporttudomány sajátossága, hogy abban elsősorban azok a határtudományok dominálnak, amelyek közvetlenül a sportoló teljesítményének fokozását segítik elő (biológia, biomechanika, biokémia, ergonómia, egyes műszaki tudományok stb.). A felsorolás azt mutatja, hogy ezek a tudományok szinte teljes egészében a hagyományos értelemben vett természettudományok köréből kerülnek ki. A társadalomtudományok közül legközvetlenebbül talán a pedagógia kapcsolódik a sporttudományhoz, az is főként – bár nem kizárólag – a mozgástani-tással és tanulással összefüggésben (Takács, 1971).

Philosztratosz „A tréneri tudományról” című könyvében ezt írja: „Ami mármost a tréneri tudományt illeti, azt kell állítanunk, hogy az a többinél

semmilyen sem alsóbbrendű tudomány, ... olyan tudomány, amely az orvostanból és a paidotribikából van összetéve, s amely az előbbinél általánosabb, míg az utóbbinak csak része.” Az alábbiakban ezt az ókori definíciót tiszteletben tartva – a teljességre törekvés szándéka nélkül – összegezzük a sporttudomány fogalomrendszerét.

„Sporttudományon azt a humán, interdiszciplináris integratív tudományt értjük, amely a biopszicho-szociálökológiai lényként értelmezett, sportmozgást végző emberrel kapcsolatos ismereteket, eszközöket és módszereket, a tudományos eljárások szabályait követve leírja, magyarázza és prognosztizálja.” (Harsányi, 1993)

Ángyán Lajos (2000) és Frenkl Róbert (2000), a két kiváló sportélettanász megközelítésében a sporttudomány – ugyanúgy, mint a többi tudományág – egy társadalmi tevékenység elméleti tudományos alapját teremti meg. E tudományon belül egyaránt érvényesülnek az alap- és az alkalmazott kutatások jellegzetességei. A sporttudomány integratív, szintetizáló, ugyanakkor specializálóan analitikus szemléletű, középpontjában az emberi-fizikai teljesítményfokozás áll.

Istvánfi Csaba (2000) még tovább árnyalja a sporttudomány mibenlétét, amikor kifejti, hogy „a sporttudomány olyan természet- és társadalomtudományi ismereteket integráló multidiszciplináris tudományág, amelynek kutatási területét, tárgyát a testkultúra jelenségei, különösen a testkulturális tevékenységet folytató, sportoló ember képezi. A sporttudomány kutatási eredményeit az ember egészségének, edzettségének és pszichofizikai teljesítőképességének növelése érdekében elsősorban képzési, fejlesztési és korrekciós folyamatokba építve hasznosítja.” A Szerző kitér az egyes (sporttudomány) és a többes (sporttudományok) számú megjelölés kérdésére is. Érvelése szerint az egyes szám használatát az indokolja, hogy ez az az elnevezés, amely tudományágunk egységes egészként történő értelmezését kifejezi. Ugyanakkor a többes számú terminus technicus az egységes egészen belül megjelenő alkotóelemek, szubdiszciplínák meglétére utal (pl. sportpedagógia, sportfilozófia, sportélettan, edzéselmélet, testnevelés-elmélet, gyógytestnevelés, sportszociológia, sportmenedzsment stb.).

A sporttudományban „a cselekvő, sporttevékenységet végző ember a kutatás tárgya és éppen ez a tevékenység különbözteti meg más tudományterületek kutatási területeitől. Más felosztásban

a sporttudományi kutatás tárgyát képezi a sport történelmi fejlődése, a testgyakorlat, az edzés és versenyzés emberi szervezetre és személyiségre gyakorolt hatása, az emberi mozgás alapját képező biológiai, fizikai és mechanikai, valamint a metodikai-technikai, pedagógiai és szociológiai folyamatok vizsgálata, azok leírása és elméleti megalapozása.” (Nádori, 2005)

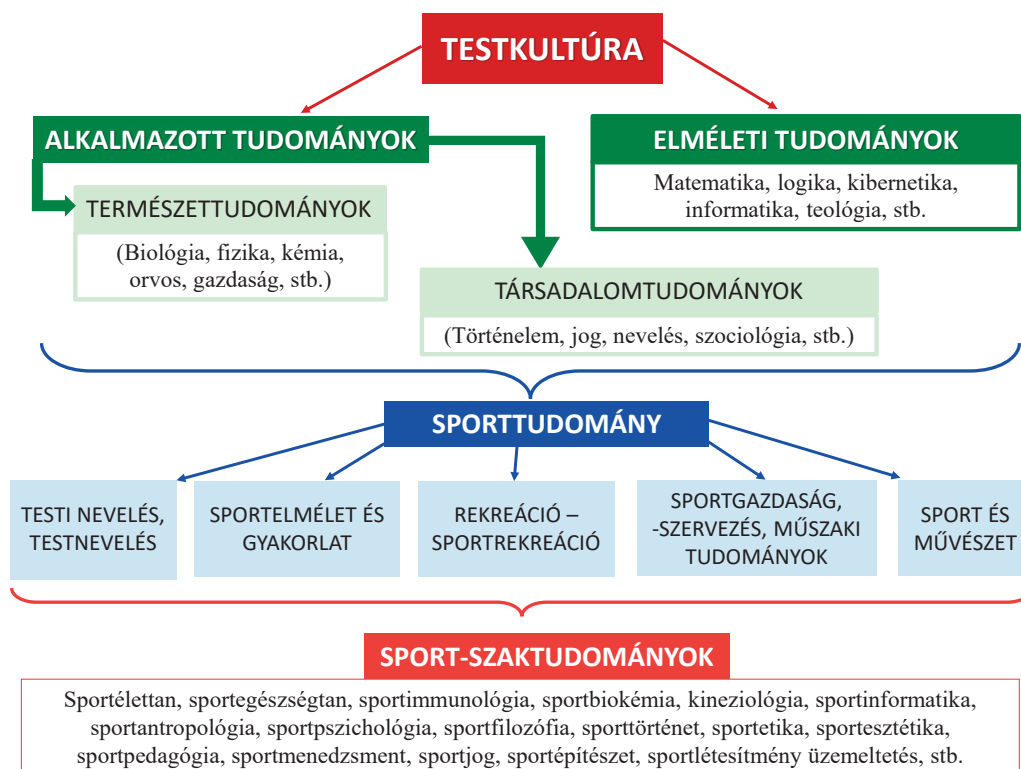
Dubecz József (2009) megközelítésében a sporttudomány egy interdiszciplináris és multifaktoriális integráló tudomány. Fogalmilag gyűjtőtudomány, azaz önálló kérdéskörök, elméletek rendszerét kiépítve (pl. testnevelés-elmélet, edzéselmélet, rekreáció-elmélet, sportélettan, gyógytestnevelés, sportpszichológia stb.), több önállóan, más-más optikán keresztül vizsgált ága, szakterülete van.

Összegzésképpen kijelenthetjük, hogy a sporttudomány széles spektrumú fogalomköre beérett és állandósult. Ez a terminus technicus magába foglalja, illetve lefedi a testkultúra tudományos kérdéseinek elméleti összességét. A szakemberek (példaként lásd Istvánfi, 2000) a sporttudomány elnevezést szakmai-logikai szempontból is elfogadhatónak találják, mivel a testkulturális tevékenység szinte minden ágában a különböző sportágak

mozgásanyagának felhasználása dominál, természetesen eltérő céllal. Ezt a terminológiai állásfoglalást erősíti meg az a tény is, hogy a sport tudományos kérdéseiben vezető nagyhatalmak majd mindegyike a sporttudomány kifejezés használatával mellette tette le a voksát.

A sporttudomány önállóvá válását számos tényező tette lehetővé, ezek közül néhány: tudatosan megválasztott értékeket közvetít; pontosan meghatározható természeti és társadalmi problémák megoldására nyújt adekvát lehetőségeket; jól körül határolható a vizsgálati, kutatási tárgya; kialakult az önálló terminológiája stb. A sporttudomány tehát a testkultúra alkotóelemeit magában foglaló gyűjtőfogalom, amit így akár testkultúra-tudománynak is nevezhetnénk (lásd 1. ábra). Kiterjesztett fogalmi rendszerének jellemzője, hogy emberközpontú, multikulturális, interdiszciplináris, holisztikus szemléletű, integráló és differenciáló, normatív, egyéni és közösségi (csapat) teljesítményt egyaránt vizsgáló, valamint a gyakorlatra (sportszakmára) és az elméletre (tudományra) egyformán fókuszál.

A sporttudomány kapcsolatrendszerét – Dubecz József (2009) nyomán – a 3. ábra összegzi.

3. ábra A sporttudomány kapcsolatrendszere (Dubecz, 2009 nyomán Hamar Pál és Czirják György szerkesztése)

6. A testneveléstudomány, mint diszciplináris elnevezés

A bevezetésben azt írtuk, hogy e tanulmány nem a névváltoztatás, hanem a testnevelésnek, mint szakkifejezésnek a tudományos életbe történő beemelése szándékával készül, s ezzel összefüggésben fel kívánjuk tárni a testneveléssel közvetlen kapcsolatban álló terminus technicusok viszonyrendszerét. Ez az összegző, konkludáló fejezet ezeknek a céloknak a jegyében íródott.

A magunk elé kitűzött célok megvalósításához kiindulópontul az a kérdésfelvetés szolgál, hogy a testneveléstudomány elnevezés kiállná-e a tudományosság kritériumait. Ennek eldöntéséhez először arra a kérdésre kell választ kapnunk, hogy a sporttudomány – és benne a testnevelés(tudomány) – egyáltalán megfelel-e egy tudományág akadémiai rendszerbe történő besorolás kritériumainak. Az igenlő válaszunk helyességét igazolja, hogy e diszciplína az önállóság két szükséges feltételét teljes mértékben teljesíti, nevezetesen: rendelkezik sajátos nézőponttal és az ezzel összefüggő metodikával. Részletesebb alátámasztás gyanánt – *Dubecz József* (2009) tudományelméleti struktúrája mentén – az alábbi érvek szolgálnak.

A sporttudomány megfelel egy tudományág kritériumainak, mert:

- a valóság csak rá jellemző szegmense, s van vizsgálati tárgya, önálló kérdésfelvetése, azaz más tudományágak által nem, vagy csak áttételesen vizsgált kérdésekre keresi a választ. Tudományos vizsgálódásának középpontjában a testkulturális tevékenységet folytató ember személyiségváltozása, edukálódásának folyamata, fizikai aktivitása, egészségmegőrzése, környezettel való kapcsolata, cselekvőképességének meghosszabbítása áll. E komplex jellegű tudományos tevékenység – társadalmi, ideológiai és politikai irányzatoknak kitéve – az „egész emberre” fókuszál.
- rendelkezik tudományosan igazolt vizsgálati módszerekkel és eszközökkel. Egy sajátos nézőpontból vizsgált területen, a gyakorlati megvalósítás érdekében, speciális módszereket és eljárásokat alkalmaz. A sport (a testnevelés) folyamatosan változó, a társadalom és a politika által determinált, ezért nincs egyszer és mindenkorra érvényes módszertana. A módszerek sajátos körét adják a motoros képességek és készségek mérésére szolgáló tesztek, vizsgálati eljárások, a sportteljesítmények elemzését segítő

filmanalitikai szisztémák, az egyedi szempontú dokumentumelemzések, a sportspecifikus tanulásméleti bevalás vizsgálatok stb.

- kiforrott egységes terminológia és más diszciplináktól jól elkülöníthető fogalmi apparátus jellemzi. A pedagógusok és sportszakemberek közötti együttműködést, az egyértelmű, szakszerű kommunikálást biztosítja az a – többi tudományág által nem használt – multidiszciplináris szaknyelv, amelynek részét képezik a neveléstudomány (lásd nevelés, oktatás, képzés, didaktika, tanterv stb.), a sportágak (lásd flog magasugrás, magyar vándor, kallózó lábtempó, teljescsüd-rúgás, Ippon seoi nage stb.) és a testnevelés (lásd bordásfalgyakorlat, futóiskola, szivacskezilabda, testnevelési játékok, gyógytestnevelés stb.) terminus technicusai. Az átfedések a fogalomrendszer természetes velejárói.
- van önálló intézményrendszere, szervezeti háttere, olyan, amely a diszciplína tudományos-pedagógiai-módszertani beágyazottságát biztosítja. Ezek lehetnek a tudomány világában szerveződő egyesületek (pl. Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság Szomatikus-nevelési Albizottság; Magyar Biológiai Társaság Mozgás-, Viselkedés- és Sejtbiológiai Szakosztály; Magyar Sporttudományi Társaság Iskolai testnevelés és diáksport Szakbizottság), felsőoktatási intézmények és azok szervezeti egységei (pl. Testnevelési Egyetem, PTE TTK Sporttudományi és Testnevelési Intézet, SZTE JGYPK Testnevelési és Sporttudományi Intézet), vagy szakmai civil szervezetek (pl. Magyar Testnevelő Tanárok Országos Egyesülete, Magyar Diáksport Szövetség, European Physical Education Association).
- egyéni-helyi és közösségi-társadalmi szinten egyaránt önálló dokumentációs rendszert birtokol. Ideértendő a tanárok, edzők, versenyzők, sportorvosok és kutatók célirányos feljegyzései, haladási naplói, egyéni applikációi stb., de a sporttudományt dokumentáló hazai és külföldi szakkönyvtárak anyagai, valamint a szakmai-tudományos kommunikációt biztosító Internet kapcsolatok is. A sportszövetségek és köznevelési intézmények szintén rendelkeznek a szakterületük szempontjai szerint rögzített dokumentációval, ma már nemcsak nyomtatott, hanem elektronikus formában is. Ugyancsak idetartoznak azok a kiadványok és segédletek, amelyek a

sport és a testnevelés ügyét szolgálják, mint például: A sportpedagógia szak módszertani kérdései c. szakkönyv; A testnevelés tantervmélete c. monográfia; a Testnevelés, Sport, Tudomány c. tudományos lap vagy az Iskolai testnevelés és sport c. szakfolyóirat.

A felsorolt szempontrendszer kiegészíthető még azzal, hogy a sporttudomány azért is megfelel egy tudományág kritériumainak, mert önálló kutatási eredményeket tár fel, az új ismereteit integrálja és rendszerbe foglalja, majd pedig elméletekbe ágyazza.

A sorra vett érvek alapján kijelenthető, hogy a sporttudomány egy sui generis diszciplína, amely kiterjed a testnevelésre is. Meglátásunk szerint azonban az sem hibázik, aki a testneveléstudomány terminus technicust használja. Már csak azért sem, mert az iskolai testnevelés kiterjesztett feladatkörének ugyanúgy egyik legjelentősebb eleme az egészségvédő, az egészségmegőrző és – *Földesiné Szabó Gyöngyi* (1986) megfogalmazásában – az életmentő funkció, mint a sporté. A sporttudomány és a testneveléstudomány elnevezés egyaránt megtestesítheti az egészségre, a fizikai aktivitásra koncentrált tárgykört is.

A testneveléstudomány szakkifejezés használatának jogosságát erősítheti meg az a tény, hogy a testnevelésnek, illetve a sportnak is az alfája és ómegája a gyakorlat, a gyakorlat letéteményese pedig a testnevelő, illetve az edző. A testnevelő tanári és az edzői hivatás lényegében egy töről fakad, mivel mindkettőben különböző diszciplínák ismereteit kell közvetíteni. Ehhez viszont kiérlelt elméleti tudás, magas szintű metodikai eszköztár és tudományos elemzés szükségeltetik. Persze azért vannak célbeli, tartalmi, módszertani stb. kontrasztok, hiszen a testnevelő tanár számára az edzőnél kisebb mélységű tudáskészlet is elég a különböző sportági tartalmak oktatásához, ugyanakkor az ő tevékenysége komplexebb, inkább nevelésközpontú formát ölt. *Gombocz János* (2004) szavaival élve: a testnevelő, mint a pedagógiailag legképzettebb edző közvetíti és valósítja meg az egyetemes nevelés céljait.

A testnevelésnek és a sportnak egyformán jellemzője, hogy erőteljes pedagógiai-pszichológiai jegyeket hordoz, természetesen nem egyazon formában és mértékben. A pedagógiában az eltérések leginkább a nevelés-oktatás-képzés hatósugarában jutnak érvényre, mivel a testnevelés a „nevelőiskola”, míg a sport a sportági képzés felé tendál. A

sport(tudomány) önálló szakterülete a sportpszichológia, amely a sportolás sajátos körülményei között sporttevékenységet folytató személy lelki jelenségeinek vizsgálatával foglalkozik. Ezzel szemben a testnevelés(tudomány) elsősorban a neveléslélektan területén vizsgálódik.

A testneveléstudomány elnevezést tudományelméleti szempontból támasztja alá, hogy – a sporttudománnyal megegyezően – a név mögött meghúzódó diszciplína általános elméleti ismeretanyaga a társadalomtudományok és a természettudományok között található. Emellett a testnevelés és a sport területén is igaz az a tétel, hogy mindkettő történelmi fejlődés mentén formálódik, s egyiknek sincsenek olyan állandó, „lezárt” értékei, amelyek mindenkor érvényesek maradnának.

Fentebb részletesen kifejtettük a testnevelés és a sport azonosságait és különbségeit. Az elemzés egyik lényeges megállapítása az volt, hogy a sportnak létezik egy tágabb és egy szűkebb tartományú értelmezése. Ezt a körülményt azért fontos újból megerősíteni, mert amikor a testneveléstudomány és a sporttudomány viszonyrendszerének felállítására vállalkozunk, a sport szűk értelmezésére hagyunk, ami viszont rendhagyó kiindulópontnak is nevezhető. Ezzel együtt úgy gondoljuk, hogy hasznos tanulságokkal szolgál, hogyha e tanulmány zárásaként, a testnevelés és sport mintájára (*lásd 2. ábra*) áttekintjük a testneveléstudomány és sporttudomány viszonyának – általunk összeállított – jellemzőit (*4. ábra*). Természetesen azt továbbra is elfogadva, hogy a sporttudomány tág értelmezése a testnevelés területére is kiterjed.

A táblázatban foglaltakhoz mindenképpen hozzátartozik, hogy a megállapítások csak arányokat, dominanciákat és nem pedig kizárólagosságokat közvetítenek, illetve a viszonyrendszer koncepciója más módon is megközelíthető.

Az elmúlt évtizedekben a testi nevelés, a testnevelés és a sport területén a tudomány oldaláról is számottevő progresszió tapasztalható. Az megint más kérdés, hogy ebből a fejlődésből mennyi jut el a praxishoz (a testnevelőkhöz, az edzőkhöz, a tanulókhöz, a versenyzőkhöz stb.). Megszívlelendő, és a jövő testnevelés- és/vagy sporttudományát orientáló az az intenció, amit *Kis Jenő* 1989-ben fogalmazott meg:

„A gyakorlat a jól vagy kevésbé jól bevált sémák szerint halad („rutin”), a „tudós” célok pedig sokszor szinte csak lebegnek a gyakorlat fölött.”

TESTNEVELÉSTUDOMÁNY	SPORTTUDOMÁNY
Diszciplináris helye a neveléstudományon belül domináns.	Diszciplináris helye az orvos-, egészségtudományon belül domináns.
Komplex, nem a teljes részletekre törekvő sportági ismeretanyagot közvetít.	Speciális, elmélyült sportági ismeretanyagot közvetít.
Fókuszában az egészségvédő, egészségmegőrző, „életmentő” funkció áll.	A sportteljesítmény fokozására fókuszál.
Pedagógiai vizsgálódása során elsősorban a nevelésre összpontosít.	Pedagógiai vizsgálódása során elsősorban a képzésre összpontosít.
Neveléslélektani indíttatású.	Sportpszichológiai indíttatású.
Terminológiája elsősorban a neveléstudományból merít.	Terminológiája elsősorban a természettudományból merít.
Intézmény- és dokumentációs rendszere a pedagógiummal konvergál.	Intézmény- és dokumentációs rendszere a sport platformjaival konvergál.
E tudomány tükrében a testnevelő áll.	E tudomány tükrében az edző áll.
Az interakció-kommunikáció kutatás a pedagógus-tanuló-szülő háromszögre összpontosít.	Az interakció-kommunikáció kutatás az edző-sportoló(versenyző)-szülő háromszögre összpontosít.

4. ábra A testneveléstudomány és sporttudomány viszonyrendszere (Hamar Pál és Czirják György szerkesztése)

Irodalom

- Apáczai Csere J. (1654): Magyar logikácska. In: Orosz L. (Összeállította, a jegyzeteket írta, a latin szöveget fordította) *Apáczai Csere János válogatott pedagógiai művei*. <https://mek.oszk.hu/07300/07334/07334.htm#13>. Letöltés: 2021. január 13.
- Ángyán L. (2000): *Előterjesztés a sporttudomány értelmezéséről*. Kézirat. MTA Sporttudományi Albizottság, Budapest.
- Báthori B. (Szerk.) (1994): *A testnevelés elmélete és módszertana*. Magyar Testnevelési Egyetem, Budapest.
- Biróné N. E. (Szerk.) (2004): *Sportpedagógia. Kézikönyv a testnevelés és sport pedagógiai kérdéseinek tanulmányozásához*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Dewey, J. (1912): *Az iskola és a társadalom*. LAMPEL R. Kk. (Wodianer F. és Fiai) R.T. Könyvkiadó vállalata, Budapest.
- Dubecz J. (2009): *Általános edzéselmélet és módszertan. (Jegyzet a középfokú edzőképzés részére)*. ÖTM, Sport. Rectus Kft. Budapest, 7-14.
- Földesiné Sz. Gy. (1986): A testnevelés- és sporttudományok helye, szerepe a szakemberképzésben. *Testnevelés- és sporttudomány*, 3-4: 21-24.
- Frenkl R. (2000): *Előterjesztés a sporttudomány értelmezéséről*. Kézirat. MTA Sporttudományi Albizottság, Budapest.
- Gombocz J. (2004): A testnevelő tanár és az edző pedagógiai szerepe. In: Biróné N. E. (Szerk.) *Sportpedagógia. Kézikönyv a testnevelés és sport pedagógiai kérdéseinek tanulmányozásához*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 147-172.
- Gombocz J. és Hamar P. (2014): Test és nevelés - egészségnevelés? Gondolatok egy pedagógiai terminológia-változásról. *Új Pedagógiai Szemle*, 64(11-12): 92-102.
- Hamar P. (2016): *A testnevelés tantervelmélete*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- Harsányi L. (1993): *A sporttudomány helyzete. Nemzetközi és magyarországi áttekintés*. Kézirat. OTSH, Budapest.

13. Huizinga, J. (1938): *A holnap árnyékában*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
14. Istvánfi Cs. (2000): Gondolatok a sporttudományról. *Kalokagathia*, 38(1-2): 7-18.
15. Jankovics M. (1998): *Mély a múltnak kútja*. Csokonai Kiadó, Budapest.
16. Kálmánchey Z. (1972): *A mozgásműveltség értelmezése és jelentősége a társadalmunkban. A testnevelés néhány tantárgypedagógiai problémája*. OPI, Budapest.
17. Kis J. (1989): Attitűdök, jellemvonások alakítása, képességtermelés a testnevelésben és a sportban. *A Testnevelési Főiskola Közleményei*, 2: melléklet, 3-37.
18. Kmetykó J. (1915): *Az iskolai testnevelés reformja*. Országos Testnevelési Tanács munkálatai. III. kötet, Budapest.
19. Lewy, A. (1991): *The International Encyclopedia of Curriculum. Section 12. Physical Education*. Pergamon Press, London. 957-977.
20. Makszin I. (2014): *A testnevelés elmélete és módszertana*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
21. Nagy Gy. (1978): *Testnevelés és tudomány*. Sport, Budapest.
22. Nádori L. (1980): Ajánlások a szomatikus nevelés műveltségtartalmára. In: Rét R. (Szerk.) *Műveltségkép az ezredfordulón*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 193-216.
23. Nádori L. (1981): *Az edzés elmélete és módszertana*. Sport, Budapest.
24. Nádori L. (2005): *Edzés, versenyzés címszavakban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
25. *Pedagógiai Lexikon*. 1997. Báthory Z. és Falus I. (Főszerkesztők). KERABAN, Budapest.
26. Philostratos: *A tréneri tudományról*. Fordította: Pálfy Gy. Országos Testnevelési Tanács, Budapest. 1928. 20-21.
27. Prohászka L. (1937): *Az oktatás elmélete*. Országos Középiskolai Tanáregyesület, Budapest.
28. Prohászka L. (1948): *A tanterv elmélete*. In: A tantervelmélet forrásai, 2. kötet. 1983. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
29. Rétsági E. (2004): *A testnevelés tantárgypedagógiája*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
30. Simon T. (2002): Nem könnyű a kamaszt egészségnevelni. *Egészségnevelés*, 43(5): 208-211.
31. Takács F. (1971): Adalékok a testnevelési és sporttudományok tudományelméleti kérdéseire. *TF Tudományos közlemények*, 3: 201-222.
32. Takács F. (1972): A testkultúra fogalma és néhány tudományelméleti problémája. *TF Tudományos közlemények*, 1: 97-98.
33. Takács F. (1999): Kultúra, testkultúra és globalizáció. *Kalokagathia*, 37(1-2): 5-14.
34. 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet. A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. *Magyar Közlöny*, 2020. 17: 290-446.